GESCHIEDENISSEN VAN RATAHAN EN PASSAN

VAN DE VROEGSTE TIJDEN TOT OP DEN TEGENWOORDIGEN TIJD,
VOLGENS DE GEHEIME OVERLEVERINGEN DER OUDEN
VAN DAGEN.

MEDEGEDEELD DOOR

J. N. WIERSMA.

In het jaar 1864 zond ik aan het Nederlandsch Zendeling-genootschap eenige „Legenden van Ratahan „ met uitvoerige aantekeningen, die echter tot heden, zoover ik weet, niet in druk zijn verschenen. Die legenden had ik bewerkt naar een Maleisch handschrift in vragen en antwoorden van jongeren datum, en de aantekeningen waren de vrucht van een herhaald onderzoek bij menschen die met die oude verhalen bekend waren. Eenigen tijd geleden werd mij echter een ander handschrift ter leen afgestaan, dat mij veel belangrijker voorkomt, ook al is het eerst in 1860 opgesteld. De steller, een dorpschoofd, vroeger distrikt-schrijver, heeft de zaken opgeteekend uit den mond van oude menschen. Hij zegt zich tot schrijven gezet te hebben uit vrees dat die oude verhalen, die thans niet meer onderwezen worden, verloren zouden gaan, terwijl hij zich ten doel stelt eene volledige geschiedenis te schrijven van zijn land en volk, waarover hij reeds hier en daar eenige kritiek heeft uitgeoefend.

Het komt mij niet ongepast voor het werk hier in hoofdzaak mede te deelen. In de beide eerste hoofdstukken behandelt de schrijver de legenden, die ik vroeger mededeelde. Hij is echter daarin beknopt en onvolledig, het eerste handschrift slechts aanvullende, schoon hij het ook soms verbetert. Ik volg daarom in die eerste hoofdstukken het eerste handschrift, verbeterd door het tweede, terwijl voor het derde hoofdstuk het tweede opstel mijn eenige gids is. In den tekst houd ik mij aan mijne Maleische schrijvers, terwijl ik mij hier en daar Aantekeningen veroorloof. Ik noem dit stuk thans „Geschiedenissen van Ratahan en Passan „, zonder echter

het legendarisch karakter van sommige verhalen te ontkennen. Op enkele plaatsen is dit zeer duidelijk, en zelfs dáár waar zeer gebeurlijke zaken worden medegedeeld, kan men die niet dan onder voorbehoud als feiten erkennen. Alleen de vergelijking met andere verhalen kan tot eenige zekerheid leiden, en ook uit dat oogpunt komt het mij voor, dat deze verhalen eene bijdrage zouden kunnen zijn om de nog zoo duistere geschiedenis der Indische volken eenigszins op te helderen. Wat Ratahan en Passan betreft, zij zijn twee distrikten in de afdeeling Belang, de Zuid-Oostelijkste Afdeeling der Minahassa. Telt de geheele afdeeling slechts zeven duizend zielen, Ratahan en Passan te zamen niet meer dan vier duizend. Toch neemt dit kleine volk eene eigenaardige plaats in de Minahassa in en onderscheidt het zich van de overige bevolking zoowel door taal als door zeden. Het volk schijnt echter vroeger talrijker geweest te zijn; althans Valentijn spreekt van de bevolking van Ratahan, die in zijn tijd het Christendom niet vijandig zoude zijn, als ongeveer honderdduizend zielen tellende, hoewel dit eenigszins overdreven zal zijn.

Ook komen de verhalen mij vooral belangrijk voor vanwege de aanraking van Ratahan met andere volken van Noord-Celebes, die er bijna alle in genoemd worden. Wellicht geeft dit opstel aanleiding tot verdere nasporingen.

Ratahan, 14 Sept. 1871.

De eerste stamvader, die te Passan kwam, was Watoepinamalang; de eerste van Ratahan was Lensang-Aloe en Ralioe was zijn zoon.

In den loop des tijds hebben in deze gewesten vier nederzettingen plaats gehad, te weten:

1. die van Lensang Aloe met de zijnen uit Pontak.
2. die van Londok met de zijnen uit Tewoh.
3. die van Makawaré met de zijnen uit Toumboeloe.
4. die van Potangkal uit Taffoeré.

I. LENSANG ALOE EN DE ZIJNEN.

De menschen, die onder Lensang Aloe (1) het eerst in deze landen zijn gekomen, woonden vroeger te Pontak op de grens van Bolaang Mongondou en maakten een deel der stammen uit, die zich van elkander hebben gescheiden na de ver-

deeling der talen te Watoe Koelor (2). Het eerste opperhoofd over dezen stam na de groote scheiding heette Ratoe (Vorst) Moger.

Het getal der menschen, die te Pontak woonden, nam zeer toe vanwege de oorlogen onder de Mongondounezen, waardoor er velen derwaarts vluchtten, zoodat die plaats als de oorsprong van vele stammen kan worden beschouwd. Aldaar leefden de menschen in vrede; er waren daar weinig oorlogen en van op-roer werd niet gehoord. Zoo verliepen de tijden, totdat vorst Sanjang te Pontak aan het bewind kwam. Toen gebeurde het dat de vorst van Mongondou, genaamd Mokodompis, zijn leger naar Pontak leidde om die plaats te veroveren. In het eerst was de slag ten voordeele der Mongondounezen, zoodat Pontak bijna gevallen was, maar vorst Sanjang verdubbelde zijne krachten en behaalde eene volkomen overwinning. Vorst Mokodompis sneuvelde en zijn leger werd verstrooid en vervolgd tot aan het eigen land. De mannen van Pontak behaalden een grooten buit, zoodat zij met vele goederen in hun land terugkwamen. Toen nu vorst Sanjang zag dat zijne menschen rijk waren geworden, zon hij op middelen om zich dien rijkdom toe te eigenen. Indien er nu iemand zich in het een of ander te buiten was gegaan, zoodat hij gestraft kon worden, dan werd hem altijd boete opgelegd, en zoo bemachtigde de vorst al de goederen die dan onder de hoofden verdeeld werden (3). Toen waren er vele menschen die te zamen overeenkwamen hun land te verlaten onder de leiding van Lensang Aloe.

Nu geschiedde het op een zekeren nacht dat al deze menschen zich gereed maakten om te vluchten. Zij staken in al hunne huizen lichten aan van was en damar, en speelden op de speeltuigen als daar zijn: trom en gong en koelintang, enz. Toen het nu middernacht was geworden, gingen zij allen in stilte op reis. Zij lieten echter de lichten branden en bonden de stokken der speeltuigen aan de pooten der kippen en hanen, zoodat ook de speeltuigen geraas maakten tot aan den morgen. Men had dit gedaan om den vorst te verschalken, opdat hij hun niet zou achterhalen en wederom straffen. In de holte van den nacht gingen zij op de vlucht, zonder iets mede te nemen dan een ebbenhouten paal en een steenen lisoeng (rijstblok). Het eerst richtten zij hun koers naar Woewoeikaloe¹, alwaar zij een jaar bleven, waarop zij

¹ Het nest van den jaarvogel; ook is er een houtsoort die dien naam draagt.

naar Mojokasöo¹ vertrokken waar zij mede een jaar vertoefden. Vervolgens verhuisden zij naar Pikot² en bleven er twee jaren. Van daar gingen zij naar Molomboeaja³, en eindelijk naar Koka⁴, in de vlakte van Aboeang⁵, dicht aan zee. Lensang Aloe nu had een broeder met name Watoepinamalangan⁶, die hem tot hiertoe volgde en het bestuur met hem deelde. Hier werden zij echter oneenig, met dat gevolg, dat Watoepinamalangan de helft der menschen om zich verzamelde en zijn broeder verliet. Hij vertrok en stichtte zich een stad, genaamd Touwoentoe⁷, die de grondslag werd van het distrikt Passan. Na het vertrek van zijn broeder bleef Lensang Aloe ook niet lang meer te Koka, maar vertrok hij met de zijnen naar Lisoeng. Hier bleven zij tien jaren, maar daar de plaats zeer onveilig was, wilde Lensang Aloe er niet langer blijven.

Lensang Aloe had twee zonen: de oudste heette Ralioe⁸, en de jongste Potangkoeman. Op zekeren dag zond hij beiden uit om eene plaats te zoeken waar zij wonen konden zeggende: „wie eene goede plaats gevonden heeft, kan over de helft der menschen beschikken.“ Ralioe ging en vond dan ook eene geschikte plaats, genaamd Pololangan⁹. Ook Potangkoeman ging eene plaats zoeken en kwam te Touwoentoe, waar hij eene vrouw ontmoette, Woki genaamd, die schoon was in zijne oogen, zoodat hij besloot zich hier te vestigen en Woki¹⁰ te huwen. Hij ging naar zijn vader en zeide: „ik heb eene plaats gevonden om mij te vestigen, geef mij het deel der menschen dat mij toekomt.“ En de vader gaf het hem. Hij ging nu naar Touwoentoe en werd alzoo aan de nakomelingen van Watoepinamalangan toegevoegd. Toen nu Lensang Aloe vernam dat zijn jongste zoon hem bedrogen had uit hartstocht voor een

¹ Kasöo = sparren van een huis, waarschijnlijk een houtsoort die hiertoe wordt gebezigd.

² Een kaap ten zuiden van Belang, tevens den naam van een afgod, aldaar woonachtig.

³ Niet ver van het tegenwoordige Watoelinej.

⁴ De naam van een broodvrucht, de plaats is aan 't strand van Belang.

⁵ Beteekent troebel water; de plaats is omstreeks het tegenwoordige Soemampoe.

⁶ Beteekent een rots onder water.

⁷ Tou of tooë = mensch; woentoe = heuvel, hoogte = menschen op de hoogte.

⁸ Meerdere in 't goede zoo wel als in 't kwade.

⁹ De naam van een struikgewas. De plaats is ongeveer drie paal van Ratahan en heet nog „Negeri lama.“

¹⁰ Woki = Nona, jonge jufvrouw, een naam die alleen aan meisjes van hooge afkomst gegeven wordt.

meisje en zich niet een eigen plaats had gezocht, was hij zeer verontwaardigd en wilde hem niet meer als zoon erkennen. De andere helft der manschappen gaf hij nu over aan Ralioe en sprak tot hem aldus: „Ga heen, neem den ebbenhouten paal, dien wij van Pontak hebben medegebracht en ga daarmede naar de plaats die gij hebt uitgekozen. Indien gij daar zijt aangekomen, bouw u dan ten spoedigste een huis. Hebt gij het huis gereed, zend dan uwe manschappen om mij te halen, opdat ik dan het nieuwe huis kan inwijken en daarin wonen.” Hierop begaf zich Ralioe met zijne vrouw, Sapelahingking, en de manschappen, die den paal moesten trekken, op reis. Het steenen rijstblok werd echter achtergelaten, waarom deze plaats Lisoeng¹ werd genaamd tot op heden.

Zoo ging dan Ralioe met zijne vrouw, die zich in hoogst zwangeren toestand bevond, op weg en nauwelijks waren zij halverwege gevorderd of de barenswēen overvielen haar. Ralioe echter beval haar, zoo mogelijk den loop der natuur tegen te houden, opdat zij eerst de plaats hunner bestemming konden bereiken. De reis vorderde echter langzaam, aangezien de paal zeer zwaar was, zoodat hij niet door de manschappen gesleept kon worden. Nu beval Ralioe zijne vrouw op den paal te gaan zitten, en ziet! op eens werd de paal veel lichter tot groote verwondering der manschappen. Nu kon men zijn weg dan ook spoediger vervolgen, zoodat de wensch van Ralioe vervuld werd en zij nog vóór de bevalling zijner vrouw de plaats hunner bestemming bereikten. Toen zij er aankwamen, beviel Sapelahingking van eene dochter. Ralioe liet met spoed een hut gereed maken, waarin zij voorloopig konden wonen. Vervolgens richtte hij er den ebbenhouten paal op en begon met het bouwen van een nieuw huis.

Toen hij daarmede gereed was, wilde Ralioe fosso maken om het huis in te wijden; maar nu herinnerde hij zich, dat hij volgens afspraak verplicht was eerst zijn ouden vader te halen. Hij zond tot dat einde acht man. Toen deze bij Lensang Aloe kwamen, vonden zij hem liggende op zijn legersteê, want hij was oud en zwak en kon niet meer loopen. Hij beval echter terstond een draagstoel te maken, opdat zij hem daarmede konden vervoeren. De mannen gehoorzaamden hem en togen terstond aan het werk. Toen de draagstoel gereed was, gingen zij daar-

¹ In 1869 is er weer eene negerij opgericht die ook thans Lisoeng heet.

mede naar het huis van Lensang Aloe, maar ziet, zelfs na 't geheele huis doorzocht te hebben, vonden zij er hem niet (3). Daarop keerden de manschappen bevreesd terug en verhaalden hun wedervaren aan Ralioe. Deze zeide: „Mijn vader is verdwenen uit onze oogen, laat ons dus maar niet meer naar hem zoeken, ik zal alleen het nieuwe huis inwijden.” Daarop betrok Ralioe met zijne vrouw en kinderen het nieuwe huis en maakte fosso. Inmiddels kwam zijn haan op den trap van het nieuwe huis staan. Deze trap was met negen sporten. Toen de haan op den eersten trap stond, kraaide hij. Ralioe hoorde al dadelijk dat dit geen gewoon kraaien was, en luisterde daarom met eenige oplettendheid. De haan ging vervolgens op den tweeden sport staan en kraaide weer; telkens klom hij een sport hoger en kraaide, zoodat hij negen maal kraaide, en het werd Ralioe duidelijk, dat de haan telkens *Ra-ta-han* riep. Daarom werd deze stad tot heden Ratahan genaamd. Terwijl nu de haan nog op den bovensten sport stond te kraaien, zag hij beneden op den grond voor het huis een groote duizendpoot, die wel een halve voet lang was. De haan schoot dadelijk naar beneden en hakte den duizendpoot midden door met zijne sporen (4). Ralioe nam den kop van den duizendpoot en begroef dien onder den ebbenhouten paal, die uit Pontak was medegebracht. Nu wilde Ralioe ook nog fosso maken om het kind een naam te geven. Bij die gelegenheid kreeg het kind den naam van „Roredeon” d. i. „die neuriënde in slaap werd gesust”, naar het schudden dat Sapelahingking had ondervonden, zittende op den ebbenhouten paal die door de mannen al zingende werd voortgetrokken.

Behalve dit kind kreeg Ralioe nog vier andere kinderen, twee jongens, Deen en Koehoe, en twee meisjes, Jahoen en Komaiking. Na het verdwijnen van den ouden Lensang Aloe werd Ralioe diens opvolger in 't bestuur. In genoemde stad bleven zij een langen tijd (5) wonen; want zij werden daar door geene oorlogen gestoord. Ralioe werd opgevolgd door Rato, en Rato door Mondolang, en Mondolang door Timpal, en daar Timpal geene zonen naliet, werd hij door zijne dochter Towohindan opgevolgd.

II. KOMST VAN LONDOK EN DE ZIJNEN.

In de vroegste tijden waren er in Tonseal¹ twee broeders,

¹ Een groot distrikt waarvan Kema de hoofdstad is.

vorstenzonen; maar de jongste werd meer door zijn vader bemind dan de oudste, zoodat ook die hem in het bestuur opvolgde. Toen was de oudste broeder, wiens naam was Londok, zeer verontwaardigd dat hij was voorbijgegaan. Hij verzamelde zijne manschappen en vertrok naar het eiland Lembah, vlak tegenover Kema, en woonde aldaar. Hij wilde met zijn broeder geene gemeenschap meer oefenen, noch in den oorlog, noch in vrede. Op dit eiland werd hij echter zeer ontrust door de Toulour (Tondanorezen) die 's nachts kwamen en alle bezittingen der bewoners wegstalen. Hierom besloot Londok dit eiland weder te verlaten. Hij deed dit over zee en kwam, langs de kust varende, terecht aan het strand van Bentenan. Bij de rivier Boelo gekomen, overviel hun een storm, zoodat zij hunne vaartuigen verlieten en te voet de bosschen doorkruisten, totdat zij bij Posolo kwamen, vanwaar men naar Toulouemawa ging. Hier vereenigde hij zich met de Touwoentoe¹. Hij woonde echter in de laagte waarom hij en de zijnen Toulouemawa² werden genoemd. Nu verbeelde Londok zich, dat het bestuur van Touwoentoe, als hij 's morgens zijn gezicht wies en zijn mond uitspoelde, op hem spoog, als een teeken van verachting, omdat hij beneden woonde. Daar hij dit niet langer kon verdragen, besloot hij te verhuizen en ging naar Pongoe. Hier hoorde hij dat niet ver van daar de negri Ratahan (volgens het tweede hs. Pololangan) gelegen was, die onder het bestuur stond van Towohindan, met wien Londok wenschte zamen te treffen. Daarom ging Londok derwaarts en ziende dat Towohindan eene vrouw was, wilde hij haar het bestuur afhandig maken. Daartoe verzocht hij Towohindan bij haar in huis te mogen wonen, hetwelk Towohindan hem toestond met dien verstande, dat hij de eene en zij de andere zijde van het huis bewoonde. Maar nu bestond er verschil in het maken van fosso. Londok volgde namelijk de gewoonte van Tewoh (Lembah). Indien men bepaald had fosso te maken, dan konden volgens de gewoonte van Tewoh de menschen den geheelen dag in het huis, waar de fosso gemaakt werd, blijven eten; alleen als het bord met gekookte rijst voor de goden werd nedergezet, moesten zij het huis verlaten, doch, was die tijd voorbij, dan konden zij weder hun eten gebruiken. Niet alzoo was het bij Towohindan. Deze volgde het strenge gebruik van Ralioe. Haar was het niet geoorloofd op den dag der fosso in

¹ Menschen die op de hoogte wonen.

² Menschen die beneden of in de laagte wonen.

het huis der fosso spijs te nuttigen; alleen dan als de gansche plechtigheid was afgelopen, mocht dit weder plaats hebben. Door dit verschil van fosso stierven er dan ook vele menschen. Intusschen was Londok nog altijd er op bedacht om het bestuur in handen te krijgen, waarbij hij zeer listig te werk ging. Op zekeren dag ging hij tot haar en verzocht haar, aangezien er zooveel zijner manschappen stierven, haar huis te mogen verlaten en zich eene woning op een zekere plaats, genaamd Toesoewatoe, te mogen oprichten. Deze plaats nu was hooger dan die, waarop de woning van Towohindan stond. Verder verzocht Londok aan Towohindan hem hulp te verleen en tot het bouwen van zijn huis, opdat de mannen van Towohindan en die van Londok te zamen aan dat huis konden werken. Towohindan, die volstrekt geen kwaad vermoedde, verleende aan Londok alles wat hij verlangde. Toen nu zijn huis gereed was, maakte hij als naar gewoonte fosso in het nieuwe huis. Op den derden dag van de fosso maakte hij een groot feest waarbij hij al de menschen in het nieuwe huis liet eten. Op dat oogenblik stond Londok op en maakte de menschen van Towohindan bekend dat zijn huis nu hooger was gelegen dan dat van Towohindan, zoodat Londok nu hooger was dan alle anderen, waarom men hem als opperhoofd behoorde te eerbiedigen. Van dien tijd af noemde men hem Londok Wahouw, dat is „de trappelende“, omdat hij van blijdschap getrappeld had.

Towohindan was niet bij machte om zich tegen Londok te verzetten, zoodat het hem gemakkelijk viel haar te verdringen. Later zijn de menschen van Londok met die van Towohindan vermengd, zoodat zij tot een geslacht werden; ook het vorstelijk stamhuis van Londok vermengde zich met dat van Towohindan. Londok werd opgevolgd door Sopoetan. Onder zijn bestuur waren er vele oorlogen met de Mongondounezen, Toukowa ¹ en andere volken tot op de komst van Makawaré.

III. MAKAWARÉ EN DE ZIJNEN.

Onder het bewind van Sopoetan waren er vele oorlogen in

¹ Anders bekend onder den naam van Toupakéwa, de inwoners van Langowan tot en met Sonder. (In plaats van Toupakéwa schrijven Wilken en anderen steeds Toumpakéwa, welke spelling de voorkeur schijnt te verdienen. Opmerking van den corrector.)

het land van Toumboeloe ¹ alwaar men een vorstenzoon had, met name Makawaré, afstammeling van Makarambi, den stamvader van Toumboeloe.

Makawaré zag zich door alle die oorlogen genoodzaakt zijn land te verlaten. Hij werd vergezeld van 800 man behalve de vrouwen en kinderen, en zij vestigden zich te Tanaraindang, van waar zij later naar Lelembeng gingen. Toen zij er kwamen, hadden de menschen van Pololangan ² veel te strijden. Er waren toen vele slechte menschen van allerlei volken en geslachten, zoodat men volstrekt niet wist van waar de vijand komen zou, van het Oosten of Westen, Zuiden of Noorden. Dikwijls kwam de vijand te middernacht stelen, moorden en branden. Toen Makawaré te Pololangan met vreedzame bedoelingen kwam, werd hij met blijdschap ontvangen, want daardoor werden hunne bijna uitgeputte krachten aanzienlijk versterkt. Naderhand deed Makawaré veel moeite om Sopoetan het bestuur te ontnemen, wat hem echter niet volkomen gelukte. Sopoetan was evenwel blind geworden in den oorlog tegen de Toukowa te Papaloempoengan. ³

Makawaré had een zoon, Batoeloemanap genaamd, die zeer dapper was; hij werd eerst veldheer en daarna bij algemeen goedvinden tot opvolger van Sopoetan benoemd.

IV. POTANGKAL EN DE ZIJNEN.

In den ouden tijd was er eene groote stad aan de kust van dit eiland Celebes tegenover het eiland Banggaai. (7) Zij heette Taffoéré. Men vond er veel handel, omdat er vele schepen kwamen. Het volk van Taffoéré was groot en machtig, en werd bestuurd door verschillende opperhoofden. Ook was er veel strijd en oorlog in die streken, waardoor er soms groote verhuizingen over zee plaats hadden, zoodat ook door deze volken de eilanden Sangi en Talaur ⁴ bevolkt zijn. Een dezer

¹ De volkstammen uit het Tomohonsche.

² Het tweede HS. gaat altijd door met van *Pololangan* te spreken, omdat het den naamsoorsprong *Ratahan* door 't hanengekraai ignoreert en later een anderen naamsoorsprong te berde brengt.

³ De berg wordt Papaloempoengan genoemd, omdat er vele menschenhoofden op gevonden werden, die bedekt zijn met nitspruitsels van hout (*paloempoeng*).

⁴ De taal die thans op die eilanden, ten Noorden van Menado gelegen, gesproken wordt, moet met die van Ratahan veel overeenkomst hebben.

stammen, die in de oude stad Taffoeré woonde, had Jahej tot vorst verkozen. Jahej werd opgevolgd door Aden, Aden door Waró, Waró door Djontohó, van wien gezegd wordt dat hij bevriend was met den vorst van Mangindano. Djontohó werd opgevolgd door zijn zoon Pandej. Onder de regeering van Pandej was deze stad zeer groot, veel handel werd er gedreven; ook kwamen er de (Spanjaarden) Kastilianen met hunne schepen om handel te drijven. Vorst Pandej nu had eene dochter die zeer schoon was, Ulau genaamd. Een zeker kapitein der Kastilianen kwam dit meisje ten huwelijk vragen. Zijn verzoek werd ingewilligd; men kwam echter overeen, dat hij eerst nog een reisje met zijn schip zou doen en daarna zijne bruid afhalen. Toen echter de Kastiliaan was weggezeild, kwam er een vorstenzoon van de bergen het meisje ten huwelijk vragen, wiens verzoek werd toegestaan. Hij trouwde haar en nam ze mede naar zijn rijk. Toen het schip der Kastilianen terugkeerde en de kapitein deze zaak vernam, was hij zeer toornig. De geheele bevolking van het schip kwam gewapend aan land; zij doodden twee zonen van den Vorst en vele anderen werden of gedood of gevangen genomen; ook werden de goederen der inwoners gestolen en des avonds de stad door de Kastilianen in brand gestoken, geholpen door vele slechte menschen, die als vreemdelingen in Taffoeré woonden. Toen gingen er vele menschen van Taffoeré op de vlucht. Zij die op zee gewoon waren, vluchtten invaartuigen en landden op Poelau Doewa¹. Maar Vorst Pandej, en velen met hem, vluchtte naar het gebergte, naar het rijk van zijn zoon Indatoe, die door de Kastilianen gedood was. Maar door den dood van dien zoon te Taffoeré werden zij ook daar met de inwoners in een heeten strijd gewikkeld. Zij namen geen deel in de droefheid van Vorst Pandej en de zijnen, maar vervolgden hen tot buiten de stad. Op dien dag was er groote droefheid onder alle de volgers van Vorst Pandej. Zij reisden toen Noord- en Noordoostwaarts; onderweg roofden en stalen zij wat zij maar krijgen konden om zich op die wijze van het noodige te voorzien. Zoo leefden zij van rijst en mais en alles wat zij vonden, en de inwoners dier landen waren bevreesd voor de menigte, die vorst Pandej

¹ Een klein eiland aan de noordkust van de Minahassa. Misschien is die tak later naar Bantik gegaan; dan zou daardoor de verwantschap van Bantik met Ratahan, kenbaar door de taal, verklaard zijn. Mijn hs. heeft echter nog een andere oplossing van die kwestie. Zie beneden.

volgde. Zoo reisden zij ongeveer twee maanden lang tot zij kwamen aan de plaats die thans den naam van Gorontalo draagt. Hier geraakten zij weder in oorlog en velen hunner werden gedood of gevangen genomen door de menschen die er woonden.

Vorst Pandej zelf werd gewond, en hij vluchtte naar het gebergte totdat hij kwam op de plaats thans genaamd, Molibagoed, waar hij overleed. Zijne twee zonen Potangka en Lemboewi volgden hem op in 't bestuur over de menschen van Taffoeré. In Molibagoed zochten zij hun onderhoud met sago te kloppen in de bosschen; ook begonnen sommigen hunner mais en rijst te planten. Toen zij hier twee jaren gewoond hadden, kwam er een leger Mongondounezen op hen af om hen te vervolgen. Zij vluchtten toen in kleine vaartuigen en kwamen te recht op de eilanden in de baai van Belang alwaar zij landden. Het bleek echter al spoedig dat zij ook daar niet veilig waren. Zij werden verrast door eene groote menigte zeeroovers die velen hunner doodden. De anderen vluchtten naar het land, sommigen zwommen, anderen dreven op stukken hout. Zij waren zeer bedroefd en ter neergeslagen door al het leed dat zij ondervonden. De beide broeders verdeelden hen in twee gelijke helften; en men begon weer sago te kloppen en het land te bebouwen. Niet lang daarna kwam er een groot leger van Touwoentoe opdagen om met hen te strijden, denkende dat zij Mongondounezen waren. Maar door de droefheid van de menschen van Taffoeré zochten zij vrede, zoodat het leger van Touwoentoe zonder vijandschap terugkeerde.

Zij kenden wel de taal van de menschen van Taffoeré niet, maar zij begrepen de teekenen van vrede. De menschen van Taffoeré wilden niet meer vechten, zij bleven stil in die hoek waar nu Belang ligt. Omstreeks twee jaren daarna werden de menschen van Taffoeré uitgenoodigd door die van Touwoentoe en Pololangan om zich met hen te vereenigen in den strijd tegen Mongondou. En zij deden zulks. Potangka met zijne menschen vereenigde zich met Pololangan en Lemboewi vereenigde zich met Touwoentoe.

Hierdoor werden deze twee steden zeer vergroot; de oorspronkelijke bewoners werden als het ware verstikt door de menigte menschen van Taffoeré, zoodat ook de oorspronkelijke taal dezer twee volken langzamerhand verloren is gegaan en de taal van Taffoeré alhier tot op heden gesproken wordt. Wat Potangka betreft, hij was zeer dapper en werd de hoop en leidsman

in den oorlog, dien deze volken te strijden hadden tegen de Toukowa. Deze oorlog was zeer heet, zoodat de plaats, waar die voorviel, genoemd wordt Hontos, omdat tegen de avond de lijken der Toukowa hoog opeengestapeld lagen; maar den anderen morgen waren zij veel verminderd (Nahontos) omdat in den nacht velen hunner, die nog niet dood waren, naar de rivier waren gekropen om te drinken. Toen zij nu de stad niet konden veroveren, riepen de Toukowa ¹: „Ejra-tahan” ², waarmede zij te kennen gaven dat de vijandschap geëindigd was. De menschen van Pololangan gebruikten er die woorden vaak om te bespotten; maar later werden zij genoemd: Toun-datahan (7), waarom ook hunne hoofdplaats „Rataham” genoemd wordt.

Voorts ging dit leger der Toukowa van Ratahan naar Touwoentoe om te strijden. Gedurende langen tijd konden zij de overwinning niet behalen door de dapperheid van twee broeders Polako en Ratela, zoodat de plaats van 't gevecht den naam kreeg van Wongkong vanwege de lucht der lijken der Toukowa. Eenigen tijd daarna, toen hun leger versterkt werd door versche troepen, behaalden zij de overwinning en hielden Touwoentoe eenige dagen lang onderworpen. Zij durfden echter des nachts niet in de stad komen maar bleven in de legerplaats. Spoedig daarna kwamen de Toun-datahan onder bevel van Potangka de Touwoentoe te hulp. Nu werden de Toukowa geslagen en vervolgd; velen hunner werden gedood. Ook de Touwoentoe schoten op den vijand met eenige lantaks', (kleine stukjes geschut) zoodat de vijand al vluchtende uitriep: „Eh! Toumpassan!” Daarom werden de Touwoentoe Toumpassan-bangko ³ genoemd. Van sommige der gevangen vijanden werd de huid van het hoofd getrokken en daarna terug gezonden. De Toum-passan en Toun-datahan leefden steeds in onderlingen vrede gedachtig aan de

¹ Toukowa is een scheldnaam, die beteekent „geopende buikband”, omdat dit volk zijne schaamte placht te bedekken, naar wordt gezegd, met buikbanden van boomschors, die vanwege de hardheid niet altijd goed sloten. Het HS. heeft hier en daar Tonkowa, Toukowa, Tongkowa en eens Tounkowa. Het laatste zou, naar de regelen van het Alfoersch klankstelsel, te verkiezen zijn. Om dezelfde reden is Toun-datahan beter dan Touw-dataham, zoo als nu en dan in 't HS. staat.

Corrector.

² De beteekenis van dit woord is mij nog niet helder.

³ Bangko bet. groot bij de Toukowa; langen tijd heeft men in de Minahassa de twee distrikten als groot Passan en klein Passan onderscheiden; het laatste was dan Ratahan.

3e Volgr. VI.

twee broeders Lensang Aloe en Watoepinamalangan van Pontak, als ook aan Ralioe en Potangkoeman van Lisoeng en de broeders Potangka en Loemboei van Taffoeré.

V. LATERE GESCHIEDENISSEN.

En het geschiedde dat Goni, de zoon van Wela, opperhoofd van Passan, trouwde met Konda, dochter van Batoeloemanap, opperhoofd van Ratahan. Deze Goni volgde zijn schoonvader op in het bestuur over Ratahan, zoodat die twee volken toen weer vereenigd werden.

De Zeeroovers.

Het geschiedde in een vreedzamen tijd dat de menschen uitgingen om hun levensonderhoud te zoeken. De oorspronkelijke bewoners van Ratahan en Passan konden geen zout maken. Zij werden dus geleid door de menschen van Taffoeré, die deze kunst verstonden, om aan het strand zout te maken. Toen zij op eene plaats met name Aboewang waren, werden zij overvallen door eene menigte van rooversprauwen van Kerang (Mangindano). Eenigen hunner werden gevangen genomen. Daar er nu eenigen van de zeeroovers waren die de taal verstonden van Taffoeré, verwonderden zij zich zeer toen zij deze taal hoorden spreken. Toen zij de zaak onderzochten en van de gevangenen vernamen dat zij van Taffoeré waren, lieten zij hun dadelijk los, want zij kenden de geschiedenis van de vriendschap tusschen vorst Djontohó te Taffoeré en den vorst van Kerang. De andere menschen van Ratahan en Passan verwonderden zich zeer, toen de Kerangers de Taffoerezen los gaven. Sedert dien tijd kwamen de Kerangers dikwijls aan het strand van Ratahan en Passan zonder menschen te vangen. ¹

Oorlog met Toumboeloe.

Het geschiedde dat er te Kinilow ² een groote reus was, zijn borst was zeven span breed, en zijn naam was Tampi. Deze reus doorkruiste alle landen om te vechten. Toen het gerucht zich verbreidde dat Tampi ook te Ratahan zou komen,

¹ In de laatste 30 jaar hebben zij hier *wel* menschen gevangen.

² Zie over Kinilow "de Minahassa" van Graafland.

waren de inwoners zeer bevreesd en zeiden: „Als Tampi hier komt, dan wordt gewis onze stad verwoest.“ De dapperen echter waren zeer verontwaardigd. Zij verzamelden een klein leger onder bevel van Tamowangkai en begaven zich op weg naar Kinilow, de stad van Tampi. Tamowangkai legerde zijne menschen in een klein bosch en elke man kreeg voor zijn eten slechts een birarovrucht per dag, omdat ieder hunner slechts negen zulke vruchten had medegenomen. Tamowangkai ging met twee zijner makkers om Kinilow te bespieden. Zij gingen in den nacht bij lichte maan en baanden zich een weg door kano kano en koesoet koesoet ¹ ter rechterzijde op de vlakte. Toen ze bij de stad kwamen, zond Tamowangkai zijne beide makkers terug en beval hen om nu links door de kano kano te gaan. Toen Tamowangkai de negri rondliep, vond hij maar één weg om naar de rivier te gaan. Daar klom hij op een jongen sehoboom (sago-weerpalm), wiens jonge bladeren nog niet geopend waren. Hij bleef daar nacht en dag, den top van den boom inklimmende onder het voorwendsel vogels te hooren ², maar hij wilde de dapperheid zien van de menschen of het geraden was al of niet met hen te vechten. Toen nu Tamowangkai zeven dagen in den boom had gezeten, werd hij zeer mager, want hij dronk niets dan het water dat aan dien kalen stam bleef hangen. Toen nu ook de bladeren van den boom zich openden zoodat zijn gezicht op de menschen belemmerd werd, klom hij af en begaf zich in den nacht naar zijne menschen in het bosch. Daarop leidde hij hun naar Kinilow en liet hier en daar op den weg teekenen van koesoet koesoet en kano kano opbinden. Dicht bij de stad gekomen, verdeelde hij zijne menschen in twee deelen, het eene deel plaatste hij ter rechter en het andere ter linker zijde der stad, zeggende: „als de menschen uit hunne huizen komen en rijst beginnen te stampen, dan beginnen wij te strijden.“ Vervolgens begaf zich Tamowangkai in den nacht naar het huis van Tampi, hoopte er eene groote hoeveelheid rijstkaf op onder den trap van het huis en verborg daaronder zich zelf en zijne wapenen. Toen nu de menschen van Tamowangkai den strijd begonnen, kwam er groot rumoer in de gansche stad. Velen kwamen bij Tampi en riepen: „o Tampi! Tampi! uwe menschen zullen allen vermoord worden!“

¹ Lange en dichte grassoorten.

² Om uit hun geluid de toekomst of verborgen omstandigheden op te maken.

En Tampi antwoordde: „Ga maar eens naar den oorlog zien, ik heb nog niet *soeměmpoeng* (de goden aangeroepen).” Kort daarna kwamen er weder menschen die riepen: „o Tampi! o Tampi! uwe menschen worden allen vermoord.” Tampi antwoordde: „Ga maar heen ik zal komen!” Toen Tamowangkai hoorde, dat Tampi uit zijn huis wilde komen, schrok hij van het groote gedruisch dat zijn tred veroorzaakte; ook dreunde de grond bij Tamowangkai, toen de wapens van Tampi bij den trap werden neergelaten. De steel van zijn speer was een oude nibongboom, en toen Tampi den trap afkwam was het als of er een matoebo¹ liep; ook was Tampi versierd met wokkabladeren (hosang). Toen hij nu zijne rahawoentoean (speer) genomen had, ging hij heen en keerde den rug naar de plaats waar Tamowangkai verborgen was.

Toen stond Tamowangkai op met zijn wapen, tiuelingan (klinkende piek) en hij liet zijn speer los op den rug van Tampi en doorboorde hem², zoodat het wapen in zijn rug zitten bleef. Toen viel Tampi neer en riep tot zijne menschen: „Vlucht, vlucht menschen van Kinilow, Tampi sterft.” Toen de inwoners dit hoorden en zagen, vluchtten zij met het gedruisch als van een storm, gedurende den ganschen dag verlieten de menschen de stad want hun getal was groot. Ook werden er vele gedood. Toen zij nu een grooten buit verzameld hadden, staken zij de stad in brand; er werden echter ook velen hunner door de menschen van Kinilow gedood. Bij hun terugkeer naar hunne negri droegen eenige mannen in eene van rotting gevlochten kleerenmand (paloeli) een vrouw van Kinilow, Boki geheeten, met wie Tomowangkai zich later in het huwelijk begaf. Dit alles geschiedde onder het bestuur van Goni, die opgevolgd werd door Rakolioewan.

Oorlog met Mongondou.

Onder het bestuur van Rakolioewan was er werk te verrichten voor alle de inwoners van de Minahassa te Wenang³ (Menado) en Rakolioewan reisde met zijn volk derwaarts, maar hij stierf aldaar. Terwijl Rakolioewan te Wenang was, nam Antona het

¹ Een eerepoort; Tampi was zoo hoog en breed dat hij een wandelende eerepoort geleeke.

² Een karakteristiek staaltje van den moed (?) der oude Alfoeren.

³ Hier begint de Compagnie op te treden.

bewind waar in de stad. Toen kwam er oorlog met de Mongondounezen die de stad Ratahan aan de zuidzijde binnendrongen. Juist waren al de mannen naar Wenang gegaan om Rakolioewan te begraven. Slechts eenige mannen, benevens vele vrouwen waren verzameld in het sterfhuis van een zekeren Kotangon, wiens huis juist aan het eind stond waar de vijand inviel. Zij hadden den doode bekleed met roode kleederen, zoo als men in den oorlog gebruikt en hadden hem, ondersteund, op den trap voor het huis neergezet en hem wapenen in de handen gegeven. Toen de vijand kwam, waren de vrouwen naar andere huizen gevlucht, en toen hij zag dat er geene menschen in de stad waren om mede te vechten, werden zij onverschillig en bleven bij dien dooden man spelen. Sommigen gingen in het huis om te zien of er ook misschien nog levende menschen in waren, dan sprongen zij weer naar beneden en werden daarin door anderen gevolgd. Ook gingen er sommigen hunner in de loopgraven (kali). Slechts enkele gewapende inwoners hadden zich geplaatst op den weg naar Tosoewawa; en Tosoewatie werd toen Hiwoe genaamd. Er viel motregen en een dikke nevel hing er over de plaats. Toen sprong een man, genaamd Loemboe, uit zijn huis. Deze man was stom. En hij liep haastig totdat hij dicht bij den vijand kwam. Toen slingerde hij met zijn werpspies, en trof een grooten sterken Mongondounees in den rug, die onder een vreeselijk geschreeuw nederviel. Toen vloten zijne makkers vol schrik en vrees, zoodat de stomme zijn spraak herkreeg en uitriep: „Loemboe! Loemboe! Sakoel malowo.” (Loemboe heeft een zwakke gestoken). Toen riep hij zijne makkers om den vijand te vervolgen, zoodat er velen stierven door soengga soengga ¹, doeri doeri ² en walana ³ bladeren. Maar juist op dien dag kwamen er velen van Wenang terug.

Onder hen was Manajang die zeer dapper was. Hij joeg hen na en bereikte het leger onder weg. Eene kreupele Mongondounees, die zeer ver ten achter was, strooide gouden koralen aan den kant van den weg, zoodat hij, een groote sterke man, kon passeren. Deze groote man kwam bij Manajang en Maringka, die ook koralen opraapten. Deze twee stonden als een man tegen dien grooten man op en wierpen hunne spiesen. Toen stortte de Mongondounees ter neer en riep uit:

¹ Gepunte bamboe buiten de negerij geplant als verdedigingsmiddel.

² Doornen.

³ Eene scherpe doornige bladsoort.

„Adodoi nimatoidon si Palengko „ (Helaas! Palengko wordt gedood.) Daarom wordt die plaats genoemd Palengko tot op heden. Van hier vluchtten de Mongondouneezzen en werden verstrooid en verdwaalden van Palengko tot naar het Zuidwesten. — Toen was er een man genaamd, Alouw, die den eersten weg volgde door den vijand ingeslagen langs de rivier Koetaar, stroom afwaarts. En hij bereikte des avonds hunne legerplaats, en toen hij nog verre was, hoorde hij een geruisch als van een waterval vanwege de menigte der menschen die samenspraken. Toen hij dicht bij kwam, mengde hij zich spoedig onder hen zoo dat men hem niet merkte. En hij stak met zijn speer naar hun opperhoofd gezeten op een mangkelengan ¹ (matoebo). Nu schreeuwde het opperhoofd met eene vreeselijke stem: „Adodoi nimatoidon si Bolaang itang;“ waarop de menigte in de grootste verwarring vluchtte. Daarom wordt die plaats genaamd Bolang Itam (eig. Bolaang itang) tot op heden.

Eenigen tijd daarna vergaderden de menschen te Ratahan en beraadslaagden om den vijand op te sporen. Er waren namelijk zeeroovers met praauwen gekomen, die hun leger hadden opgeslagen op het eiland Bentenan, en aldaar mangkelengan ² (matoebo). Van dat eiland kwamen zij, na hunne praauwen verlaten te hebben, te Njoewoelan ³ en vervolgens op de plaats waar nu Taten-geran ligt. Van daar verhuisden zij weer en vestigden zich te Bolang Itam en verjoegen de menschen al strijdende van de rivier Koetaar. In die rivier sletten zij hunne zwaarden op een groote steen, zoodat die steen bijna doorgeslepen is, welke steen tot op heden te zien is en genaamd wordt: „Watoe matahar.“ Toen zij dicht bij Ratahan gekomen waren, bestegen zij de plaats, die thans genaamd wordt Kali, ten zuidoosten van Ratahan.

Antouw, die plaatsvervangend opperhoofd was, werd daarna door verschillende Kapita ⁴ opgevolgd, die zooveel als hoofd en tevens priester waren. Onder hen was Korompis met anderen die door Londok werd opgevolgd.

Onder het bestuur van Londok was het een vreedzame tijd,

¹ Een gestoelte met bladeren versierd.

² Eerepoorten oprichten, denkelijk vanwege hunne overwinningen.

³ Njoe = kalapa; Njoewoelan is een geele klappersoort waarnaar dat land genoemd is.

⁴ Kapita beteekende zooveel als: Ceremonie-meester in de raadsvergadering der hoofden; 't is echter vreemd dat deze titel hier aan de hoofden zelf wordt gegeven, daar de Kapita elders geen gezag bezit.

zoodat de menschen veel vischvijvers aanlegden en bosschen ontgonnen voor hunne tuinen. Men wil weten dat in dien tijd Koehoe¹, de broeder van Deen, het land uitging om zich onder de Bantiks te vestigen. Londok werd opgevolgd door zijn zoon Sahak.

Onder het bewind van Sahak kwamen de Mongondounezen wonen te Kinalowenan om den zoon van hun vorst aldaar op te voeden, want in Mongondou was er een groote oorlog. Anderen zeiden dat zij kwamen om een vrouw voor hun vorstzoon te zoeken, te weten Soemowang van Ratahan. Toen Sahak stierf, werd hij opgevolgd door Kolanos. Onder zijn bestuur waren er drie steden, die door onderhoofden beheerd werden, te weten: Pololongan, Tosoeraja en Tosoewiso.

Tosoewiso verbrandde later, zoodat die stad verloren ging. Van Kolanos wordt gezegd, dat hij van al de menschen, die erfgronden rondom Ratahan bezaten, het land kocht en betaalde, zoodat ieder, die hout of bamboe of iets dergelijks wilde gaan kappen, hem er altijd een deel van moest geven. Toen overlegden de menschen te zamen om het land te verlaten; maar toen Kolanos dit vernam, gaf hij aan ieder zijn erfdeel weer terug. Toen Kolanos stierf, werd hij opgevolgd door Kapita Komansilan, Losoeng en anderen. Daarna werd aangesteld als opperhoofd Sopoetan, zoon van Sahak bij zijne vijfde vrouw. Onder het bestuur van Sopoetan werden de volgende buiten-negerijen aangelegd: Watoetopi, Tainajam, Soemampoe, Tatengessan, Makaloe, Tosoekoepa en Tonkolowi.

Toen Sopoetan reeds oud was geworden, ontstond er oorlog met Kema aan het strand tusschen Aboewang en Toembak, waarvan het verhaal hier volgt. Te Watoetopi woonden twee broeders, de jongste, Losoeng, was vroeger Kapita te Ratahan geweest, maar de oude, Oelá geheeten, was maar iemand uit het volk, doch zeer dapper. Nu was daar een nieuwe weg, die gereed werd gemaakt van Minauga tot Watoetopi. Daar werden gevonden gehakte teekenen, die aan de boomen werden gehakt². Walelang, het dorpshoofd, gaf van dit geval kennis aan de opperhoofden van Ratahan, Passan en Ponosakan en verzocht hulp van hen.

¹ Koehoe en Deen zijn volgens het eerste MS. zonen van Raliqe, die dus lang dood moesten zijn.

² Om den weg weer te vinden. Een teeken dat er vreemdelingen vermoedelijk vijanden gepasseerd waren.

Van Ratahan werden toen veel menschen naar Minanga gezonden, om onder de leiding van Losoeng den vijand af te wachten. Zij hadden hunne netten mede genomen om te visschen.

Ook waren er van Ponosakan vele menschen afgekomen onder Kolanos, zij sloegen hun leger op niet ver van Minanga. Elken nacht zonden zij eenige menschen met een prauw naar het eiland Bentenan. Nu hoorden zij op een zekeren nacht tatenkoraan¹ aan het strand waar nu het dorp Bentenan ligt, doch zij wisten niet wat voor menschen het waren. Toen het dag werd, ontdekten zij dat het Kemarezen waren.

Toen nog de vijand te Polamba was, zeide Losoeng tot Kolanos: „o vriend! wanneer zullen wij het vleesch afhouden?“ Toen antwoordde Kolanos: „als er niets tusschenbeide komt, zullen wij het vleesch afhouden als de zon drie vademen boven de zee is gerezen.“ De manschappen echter begrepen niet, dat vleesch afhouden beteekende: „den vijand doodslaan.“ Toen dan de vijandelijke prauwen te Toembak landden, gaven de wachten, die daar geplaatst waren, aan Losoeng en Kolanos te kennen: „de vijand is te Toembak?“ De dappere menschen waren allen goed geharnast en gewapend. Kolanos ging met de zijnen het eerst in den slag; hij week echter spoedig, terwijl velen zijner manschappen gewond werden. Toen ging Losoeng met de helft der manschappen in den strijd, de andere helft onder Oelá achterlatende. Losoeng deed wel is waar den vijand een weinig wijken, maar ook hij kreeg vele gewonden, zoodat hij in allerijl Oelá te hulp liet roepen. Oelá nu was zeer oud; het vel van zijn hals hing hem op de borst, en zoo hing ook het vel van zijne handen als de mouwen van een badjoe. Hij wilde geen harnas of kleêren aan hebben, alleen gebruikte hij maar een buikband. Zoo trad hij den vijand tegen, en ziende dat zijn broeder Losoeng gewond was, sprong hij vlak voor den vijand en drong met zulk een woede op hem in (tjakalele) dat de vijand hem niet weerstaan kon. Hij sloeg hem met zand in de oogen tot dat zij weken; toen sprong Oelá in zee om wat uitterusten van zijne vermoeidheid. Wederom sprong hij in den strijd en doodde met een enkel zwaard vele menschen, terwijl hij zelf slechts een schram onder den voet kreeg door de punt van het zwaard des vijands. De vijand sloeg er van boven op in, terwijl Oelá vluchtte om zijn gewonden broeder Losoeng weg te voeren. De

¹ Slaan op een bamboe, bij wijze van speeltuig.

vijand kwam niet tot aan het dorp, doch keerde naar het strand terug; want alle de wegen waren versperd door de zware boomen die men omgekapt had. Door dezen oorlog werd het dorp Watoetopi opgeheven, sommigen keerden terug naar Ratahan en anderen bleven te Tainajam. Sopoetan nu werd opgevolgd door Roewata, die regeerde tot op den tijd dat de Hollandsche Compagnie de bevolking van Ratahan leerde kennen. Onder Roewata werd het dorp Lowoe aangelegd; maar daar hij bevreesd was vanwege de oorlogsberichten der Compagnie, gaf hij het bestuur aan Worang over. In den tijd van Worang was het land reeds lang verdeeld ¹.

De landen van Ratahan en Passan waren echter niet nauwkeurig gescheiden, zoodat zij als één te beschouwen zijn, door dezelfde grenzen van anderen gescheiden. In dien tijd ontstonden er grenskwesties met Kakas en Tondano; want de landen van Passan en Ratahan volgen den berg Tamporok ten oosten; verder van den oorsprong van de rivier Boelo blijft deze hun grens tot daar waar hij in zee uitloopt. Dit was in den tijd van den Heer van den Broek ². Worang werd vervangen door Opa. In den tijd van Opa werd Ratahan van Passan gescheiden. Ook ontstonden er in dien tijd grenskwesties met Langowan en werd het dorp Tainajam opgeheven en de inwoners vereenigd met Soemampoe. Makaloe werd vereenigd met Tatengessan en de menschen van Tonkolowi keerden naar Ratahan terug. Tosoe-koepa werd met Lowoe vereenigd (8).

In dien tijd liet de Compagnie een loge oprichten te Taten-gessan die later de woonplaats werd van den heer Poloewan kommandant van de Minahassa (9).

Opa werd opgevolgd door Kjongian. Onder zijn bestuur liet de Compagnie een rijstpakhuys te Bentenan oprichten, dat gebouwd werd door Ratahan, Passan, Ponosokan en Langowan. Kjongian kreeg het bevel over de beide districten Ratahan en Passan. Daarna, dewijl het bestuur van den heer Poloewan te streng was, werd de bevolking der drie districten verbitterd. Toen stak men de loge te Tatengessan in brand. In dien tijd was Goniwala dorpshoofd aldaar, en werd de bevolking van Ratahan en Passan door de Compagnie gedwongen om een

¹ Grensscheiding.

² Zoo staat in het HS.; maar dit is een fout; de heer v. d. Broek was hier veel later; misschien is het onder den heer Constants de vader van mevrouw Schwarz geweest.

vesting te Bentenan te maken, doch zij verijdden dit plan omdat Kjongian er geen stad wilde bouwen. Eenigen tijd daarna kwamen er vele prauwen met badjaks (zeeroovers) die, het was juist in de padipluk, de tuinen en huizen te Tatengessan en Soemampoe plunderden, menschen roofden en Soemampoe inbrand staken.

Daarna, toen er te Bentenan geen stad gebouwd werd, en Mokoagou, Majoor van Ponosakan te ver van 't strand woonde om op de zeeroovers te passen, gaf deze Majoor zijne menschen last om eene stad te bouwen aan 't strand, welke stad Belang genaamd wordt tot op heden (10). Kjongian werd opgevolgd door Rorora. Onder zijn bestuur kwamen de bewoners van Tatengessan in opstand, omdat zij ieder oogenblik in de boete werden geslagen. De geheele bevolking vluchtte naar Kema onder leiding van het dorpshoofd Kowatak, maar Rorora zette hen achterna en bewoog hun door vleien terug te keeren, zoodat zij niet verder zijn geweest dan tot Ake-ng-kaepena.

Toen Rorora van zijn ambt ontslagen werd, volgde Pontoring hem op.

Deze was echter dikwijls ziek en werd in 't bestuur bijgestaan door Komalig tot aan de verplaatsing der hoofdplaats Ratahan. Eerst wilde men die te Wioi (tegenwoordig Lindanen) aanleggen, maar later besloot men zich te Koeloor aan de rivier Palaoes te vestigen. Dit geschiedde in 't jaar 1846, en toen werd Maringka tot districtshoofd aangesteld.

Deze Maringka regeerde tot 1854, en werd door zijn zoon vervangen, die, in 1855 christen geworden, thans nog regeert onder den naam van Daniel Maringka.

AANTEKENINGEN.

(1) Lensang Aloe. Aloe beteekent eigenlijk het werktuig, waarmede men rijst stamp. Het is een eernaam aan hem gegeven, omdat hij zoo knap was in 't hooren van vogels (zie daarover Mededeelingen van 't Ned. Zend. Gen., deel 7, blad. 121—126) waardoor hij den juisten tijd van 't rijstplanten kon bepalen. Hierdoor kreeg men veel rijst, waardoor men Lensang met den bijnaam Aloe (rijststamper) begiftigde. Uit dit een en ander blijkt ook dat Lensang eene priesterlijke waardigheid bekleedde (tonaäs was).

(2) Watoe-koeloor beteekent *witte steenen*. De plaats, hier bedoeld, wordt geacht te zijn op den berg Sopoetan, naar de zijde

van Tompasso. Men verhaalt er nog de volgende legende van. In de vroegste tijden, toen de menschen en dieren nog niet hunne verschillende talen hadden ontvangen, werd besloten daar ter plaatse te vergaderen om die zaak onder menschen en dieren te regelen. Toen de vergadering geëindigd was en de steden verdeeld waren, ging ieder terug naar het land zijner woning, of waarheen hij elders mocht verkiezen. Nauwelijks was de vergadering uiteen of daar komt nog het wilde zwijn en de koemkoem; zijn naam is naar zijn geluid. Zij kwamen te laat en konden dus geen taal meer verkrijgen. Hun berouw daarover was zeer groot. Het varken knorde en de koemkoem klaagde. Dit knorren en klagen is hun bijgebleven tot op heden. Eené andere vogel, genaamd toekang, waarschijnlijk een specht, brengt een kloppend geluid voort. Deze, te Watoekoeloer aangekomen, vond de dego dego (zitplaatsen) leeg en meende dat de vergadering nog niet was aangevangen. Hij zet zich daarom op een dego dego neder en begint te kloppen om op die wijze de volken te verzamelen. Die vogel klopt nog altijd voort in de verwachting dat de vergadering nog moet beginnen, even als de Joden, gelijk mijn zegsman besloot, nog wachten op hunnen Messias.

(3) Volgens het tweede hs. heeft dat verdwijnen van Lensang Aloe zich meer natuurlijk toegedragen. Daar heet het, dat hij zoó verontwaardigd was over het laffe gedrag van zijnen zoon Potangkoeman, dat hij in woede de deur uitstoot en nimmer terugkeerde, wellicht van woede omkwam. Het verhaal wordt daardoor ook in zoover gewijzigd, dat Lensang Aloe het bericht ontvangt, dat Potangkoeman naar Touwoentoe is gegaan, even vóór dat de mannen van Ralioe kwamen, zoodat deze hem niet méér gezien hebben.

(4) Een duizendpoot onder 't huis is een kwaad voortteeken. (Zie Mededeelingen, deel 7 bld. 141). Deze duizendpoot was een van monsterachtige grootte, en dat de haan hem in eens midden doorhakte, was een bijzonder gunstig voortteeken. Immers de duizendpoot (de vertegenwoordiger van 't ongeluk) werd door den haan, het zinnebeeld van zegen, misschien ook van waakzaamheid, luisterrijk overwonnen, en onder den paal begraven.

(5) Indien de verhalen in dit hs. naar tijdsorde werden medegedeeld, dan zouden zij eeuwen op die plaats gewoond hebben; doch van chronologie hebben de Oostersche verhalen geen zweem, zij spotten daarmede en hebben even als de Chinesche

schilderijen geen perspectief. Eerst in 1846 hebben zij deze plaats verlaten.

(6). De Banggaai-eilanden liggen tegenover de golf van Tomaiki of Tolo. Ook werd die kust van het eiland Celebes wel met den naam Banggaai bestempeld. De groote stad Taffoéré zou dus daar gelegen hebben. Dit komt ook wel overeen met de reis van vorst Pandej die, over land vluchtende, twee maanden werk had eer hij Gorontalo bereikte. Intusschen ligt er tusschen Ternate en hier een klein eiland dat Tifore heet, en dus in naam veel van Taffoéré heeft. Ook moeten de Ternatanen volgens hunne verhalen van Tifore afstammen. 't Is echter waarschijnlijk dat met die afstamming het oude Taffoéré bedoeld wordt, en dat dit eilandje hen op hunnen weg naar Ternate tot pleisterplaats verstrekt heeft. Ik acht dit verhaal over Taffoéré het belangrijkste, omdat het misschien bij nader onderzoek veel licht kan werpen op de kwestie der afstamming. Ik heb onderzocht of de stad Taffoéré ook in andere Minahassische verhalen genoemd wordt, en bevond dat alleen Kakas er van weet. Over Bantik kon ik geene genoegzame inlichting krijgen. De taal van Ratahan en Passan is werkelijk geheel verschillend van de overige Minahassa, maar heeft overeenkomst met die van Bantik, de Sangi- en Talaaur-eilanden. Nu zou het wel van belang zijn te weten of die dialekten ook overeenkomen met hetgeen thans aan de golf van Tomaiki gesproken wordt. Misschien kan de heer Riedel te Gorontalo daarover inlichting erlangen en geven. De woordenlijsten van de Minahassische dialekten, door de heeren Wilken en Schwarz vervaardigd, waarin ook het Ratahansch voorkomt, geven een goede basis om de vergelijking in 't werk te stellen.

Ook zou het niet onbelangrijk zijn van de beoefenaars der oud-indische geschiedenis te vernemen of er in de spaansche oorlogsberichten ook sprake is van de stad Taffoéré of van de inname of vernietiging daarvan, gelijk ons verhaal aangeeft. Misschien ook weet men te Gorontalo nog van een strijd met Pandej, den vorst der Taffoerezen. Kon dit een en ander worden bevestigd of ontkend, dan zou men de werkelijkheid naderbij zijn gekomen.

(7). Bij Valentijn is sprake van den stam Datahan, die in zijn tijd honderdduizend menschen zou bevatten en het Christendom wel genegen zijn geweest. Hij noemt ze ruwe en woeste bergvolken. Het laatste zal wel waar zijn geweest, maar in de opgave van 100,000 menschen heeft hij zich zeker vergist. De gansche Minahassa telt thans slechts ruim 100,000 zielen.

(8) Men ziet hier een staaltje van negeri-verplaatsing, zooals die in 't Ratahansche nog heden plaats heeft, tot groote ellende der bevolking. Dit is zoo sterk, dat ik in 't gansche district Ratahan niemand zou weten aan te wijzen, die tien jaren op 't zelfde erf of in 't zelfde huis gewoond heeft. Hierdoor vergaat bij de bevolking alle lust, zoowel tot het bouwen van huizen als tot aanplanting op hun erf, zoodat dit alles bij bevel moet geschieden. Sedert 1868 zijn er weer twee nieuwe negerijen Lisoeng en Wongkai opgericht en is de kampong Pololangan verplaatst. Waren reeds vroeger de koffijtuinen 7 paal ver, nu moeten de menschen van Wongkai en Lisoeng 15 paal en die van Pololangan 10 paal loopen om bij hunne voornaamste koffijtuinen te komen.

(9). Poloewan was een inlander, die werkelijk als kommandant der Minahassa gefungeerd heeft in het begin dezer eeuw. Hij woonde echter te Menado, doch vertoefde nu en dan in de binnenlanden, waar de Residenten toen nog niet kwamen.

(10). Dit is voor Ponosakan een vreeselijke ramp geweest. Het tegenwoordige Belang toch is zeer ongezond. Drie vierde der bevolking is daar verloren gegaan en het overschot is lui, ziekelijk en ontzenuwd. Slechts een paar jaar geleden zijn twee kampongs Tababoe en Ponosakan verplaatst, welke verplaatsing nog eenige hoop geeft op het behoud van dien volksstam, die anders verloren zou zijn gegaan.